

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/zbrodnie-komunistyczne/34504,Mord-cywilnej-ludnosci-w-Terce-8-lipca-1946-r.html>

Zródło: Biblioteka Narodowa

ARTYKUŁ

Mord cywilnej ludności w Terce, 8 lipca 1946 r.

OKRES HISTORYCZNY

(1945-1948) Pierwsze lata Polski Ludowej

Autor: JAROSŁAW SYRNYK 08.07.2020

8 lipca 1946 r. w miejscowości Terka doszło do mordu na ludności cywilnej. Żołnierze Wojska Ochrony Pogranicza w wyjątkowo brutalny sposób zamordowali wówczas 31 mieszkańców wsi.

W większości ofiarami były kobiety, ale także dzieci (najmłodsze miało cztery lata) i mężczyźni. Część ofiar „wopiści zapędzili [...] do chałupy, posadzili na ziemię, po czym strzelali do nich z automatu i rzucali granatami. Potem podpalili chatę i spalili wszystkich, chociaż niektórzy jeszcze żyli”¹. Pozostałe ofiary zastrzelono. Sprawcami zbrodni byli żołnierze 36 Komendy Odcinka 8 WOP. Dokonano jej w wyjątkowo brutalny sposób.

Część ofiar „wopiści zapędzili [...] do chałupy, posadzili na ziemię, po czym strzelali do nich z automatu i rzucali granatami”

Wydarzenie, do którego doszło 8 lipca 1946 r. w Terce, poprzedziło szereg zdarzeń, które stopniowo stworzyły warunki do sytuacji, na końcu której doszło do zbrodni. Terka nie była ani dużą, ani małą wsią. Przed wybuchem II wojny światowej liczyła ok. 600 mieszkańców, z tego 506 grekokatolików. Społeczność tej osady funkcjonowała zapewne bardzo podobnie do innych zbiorowości w dawnym powiecie leskim. Ludzie żyli z pracy rąk na roli, czasami wyjeżdżali stąd w poszukiwaniu pracy za ocean. Nie była to zbiorowość odizolowana od tego, co działo się wokół. Jeszcze przed wojną w okolicy, np. w oddalonej od Terki o niecałe 6 km Wołkowyi, dochodziło od czasu do czasu do spięć między liderami społeczności polskiej i ruskiej/ukraińskiej.

Wojna

Nowy rozdział w historii Terki otworzył wybuch II wojny światowej. Zapewne wielu zapamiętało udział grekokatolickiego proboszcza z Terki, ks. Lwa Salwickiego, w powitaniu żołnierzy niemieckich, do którego doszło jesienią 1939 r. w Lesku. Mimo to, lata okupacji minęły tu prawdopodobnie bez większych incydentów. Dopiero w przededniu zajęcia powiatu leskiego przez oddziały sowieckie, 1 sierpnia 1944 r., doszło do napaści na wieś sowieckiego oddziału partyzanckiego Mikołaja Kunickiego².

Jesienią 1944 r., już po przejściu frontu, miały miejsce dalsze niepokojące czy wręcz tragiczne zdarzenia. Rozpoczęto w tym czasie wysiedlenia ludności ukraińskiej do ZSRS. Zamieszkujących m.in. w powiecie leskim Ukraińców uznano na trudnej do określenia podstawie za poborowych... Armii Czerwonej. Branka dokonana przez Sowietów doprowadziła do wzrostu napięcia w Bieszczadach. Według byłego mieszkańca Terki, Tymoteusza Skonceja: „Pod koniec 1944 r. front przesunął się dalej na zachód. Polacy z naszej wsi wstąpili do

policji, pomagając enkawudzistom łapać naszych chłopców, których wysyłali na front. Zabrali z Terki Wasyla Kowalczyka, Mychajła Chomego, obaj zginęli. Petro Drozd i Tymko Diak wrócili po zakończeniu wojny. Bardzo dobrze pamiętam jak policja z Wołkowyi prowadziła złapanych chłopców ze wsi Studenne Iwana Mentę i Wasyla Kołasara. [...] Tych chłopców nie wysłano na front tylko zamordowano na posterunku policji w Wołkowyi”³. O brance mieszkańców Terki do Armii Czerwonej wspominała także Anna Zozula: „[...] z tych, których wzięli w 1944 roku do ruskiego wojska, zginęli Iwan Hryndio, Iwan Torba, a z Czaszyna Ilko Kaczmaryk, Karol Duda, Petro Duda, Iwan Sałak [...]. Polskich chłopaków do wojska nie brali, wszyscy w domu byli”⁴.

Partyzanci vs władza ludowa

Od początku 1945 r. w rejonie Terki zaczęło dochodzić do różnego rodzaju starć pomiędzy partyzantami UPA, a żołnierzami NKWD oraz przedstawicielami nowych władz polskich. Dochodziło również do napaści na pojedyncze osoby i rodziny w rejonie Zawoja, Rajskiego i innych miejscowości. Pod koniec lutego 1945 r. doszło do napaści banderowców na dom Franciszka Gankiewicza i Franciszka Jarzyny w Terces.

Pomimo zagrożenia wysiedleniem, działania podejmowane przez UPA były przyjmowane, przynajmniej przez część mieszkańców Terki, co najmniej z rezerwą. Mogłaby o tym świadczyć informacja z maja 1945 r., zgodnie z którą terczenie schronili się w lesie wraz z inwentarzem nie chcąc uiścić daniny na rzecz banderowców⁵.

Wysiedlenia do ZSRS zostały zintensyfikowane od połowy 1945 r. Wzmocniło to opór operujących w terenie oddziałów UPA. Co jakiś czas dochodziło do eskalacji przemocy w postaci pacyfikacji poszczególnych miejscowości, potyczek itd. Masowym zjawiskiem były grabieże, podpalenia itd. Formalny termin zakończenia wysiedlenia mijał w połowie 1946 r.

Cywile ofiarami

29 maja 1946 r. żołnierze uczestniczący w akcji wysiedleńczej zastrzelili w Terce trzech mężczyzn: Michała Drozda, lat 37 i Dymitra Kornasa, lat 25, którzy zmarli na miejscu i Iwana Neborę, która umarła po dwóch dniach⁷. Wydarzenie to, jak się okazało niebawem, miało już bezpośredni związek z masakrą w lipcu tego samego roku. W ramach odwetu za śmierć trzech terczan, banderowcy uprowadzili w nocy z 4 na 5 lipca pięciu mężczyzn z gromady Terka, którym zarzucono współpracę z władzami polskimi. Czterech uprowadzonych zostało zabitych. Byli to: Dymitr Mastylak, Jan Gankiewicz, Michał Łoszyca i Jerzy Łoszyca⁸. Uprowadzenie czterech mieszkańców Terki wywołało reakcję wojska. W nocy z 6 na 7 lipca aresztowano 43 osoby, które pod eskortą odprowadzono do Wołkowyi. Części aresztowanym udało się zbiec. Pozostałych 28 ludzi po przesłuchaniu odprowadzono pod eskortą do Terki. Dalej wydarzenia potoczyły się zgodnie z wcześniejszym opisem⁹.

Tydzień po pacyfikacji Terki, w nocy z 14 na 15 lipca doszło do kolejnej akcji odwetowej UPA w Wołkowyi. Jej najbardziej prawdopodobny przebieg opisali niedawno Artur Brożyniak i Małgorzata Gliwa. Według nich, w akcji banderowców poniosło śmierć osiemnaście osób, w tym dwie po stronie napastników¹⁰. Prawdopodobna

lista ofiar obejmuje następujące osoby: Stanisław Fałek, Michał Ferenc/Fyczek, Kazimierz Iwanow (żołnierz), Franciszek Jarzyna, Józef Muszyński, Stefania Paślawska (dziecko, 3 lata), Franciszek Gronowski, Teodor Tymcio, Józef Sygień, Rozalia Paślawska, Jan/Antoni Piątkowski (nastolatek), Michał Ławer, Franciszek Paślawski, Aleksander/Ołeksza Szumlański, Aleksander Wójcik, Franciszek Wronowski. Po stronie napastników zginął m.in. Wołodymyr Worobeć ps. „Hrubyj”. Stanisław Fałek, jedna z ofiar, zginął na oczach swojej żony: „[...] szokujący musiał to być widok, zważywszy fakt, że banderowcy tępiłi swoje pociski, by rozszarpywały wnętrzności...”¹¹.

Być może dwa dni po ataku z 14–15 lipca doszło do kolejnej akcji UPA w Wołkowyi. W jej wyniku miało zostać zabitych trzech a rannych sześciu żołnierzy¹². Z kolei 16 lipca żołnierze Wojska Polskiego spalili żywcem kolejne osoby w Terce: Mykołę Szczerbę lat 21 i Dymitra Tymę lat 38¹³.

Śledztwo

Pod koniec lat 90 . XX w. Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Rzeszowie na podstawie wniosku Związku Ukraińców w Polsce rozpoczęła śledztwo w sprawie mordu dokonanego na mieszkańcach Terki. W międzyczasie doszło do ukonstytuowania się Instytutu Pamięci Narodowej, w ramach którego śledztwo było kontynuowane. Trwało ono do 25 października 2005 r., kiedy to Instytut Pamięci Narodowej postanowił sprawę umorzyć.

Lista ofiar.

Kobiety:

Maria Husejko lat 60,

Katarzyna Ostasz lat 60,

Maria Kornas lat 40,

Katarzyna Kornas lat 21,

Aspazja Romancio lat 42,

Helena Poływka lat 50,

Antonina Wajda lat 35,

Anna Hnatyszyn lat 35,

Katarzyna Cokan lat 60,

Maria Diak lat 37,

Rozalia Diak lat 22,

Maria Semczak lub Stanczyk lat 80,

Katarzyna Liberna lat 38,

Maria Wajda lat 70,

Anna Diak lat 100,

Maria Romancio (wiek nieustalony),

Anastazja Romancio lat 65.

Dzieci:

Maria Romancio lat 16,
Maria Wajda lat 6,
Włodzimierz Wajda lat 4,
Rozalia Hnatyszyn lat 6,
Julia Hnatyszyn lat 3,
Anastazja Diak 7 miesięcy,
Natalia Diak lat 11.

Ponadto zginęli:

Stepan Burmicz lat 21,
Hryć Romancio lat 23,
NN o imieniu Jan, głuchoniemy, lat 27,
Matwój Diak lat 60,
Mikołaj Chomyj lat 55,
Michał Ostasz lat 79
Michał Lipkewycz lat 78.

¹ Sprawozdanie referenta politycznego nadrejonu „Beskid” Stefana Golasza „Mara”, [VII 1946 r.] [w:] B. Huk, Całopalenie. Mord żołnierzy polskich na Ukraińcach w Terce 8 lipca 1946 roku. Dokumenty i materiały, Przemysł 2015, s. 19.

² W. Romancio, Wspomnienia oplakanych dni..., s. 127.

³ T. Skoncej, Terka [w:] B. Huk, Całopalenie. Mord żołnierzy polskich na Ukraińcach w Terce 8 lipca 1946 roku. Dokumenty i materiały, Przemysł 2015, s. 172.

⁴ Спогад Анни Зозулі [w:] 1947. Пропам’ятна книга, ред Б. Гук, Варшава 1997, s. 19.

⁵ AIPN Rz, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Rzeszowie [1944] 1983-1990, 067/4, Raport sytuacyjny komendanta posterunku MO w Wołkowiej za czas od 18 II do 24 II 1945 r., 26 II 1945 r., k. 90.

⁶ AIPN Rz, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Rzeszowie [1944] 1983-1990, 051/125, Przegląd stanu bezpieczeństwa w powiecie leskim za czas od dnia 1 V do 30 VI 1945 r., bdd, k. 5v.

⁷ AIPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954-1990, 1552/14, Вісті з терену від 1 V до 1 VI 1946 r., [1946 r.], k. 45-49. Lakoniczna wzmianka o akcji w Łopience – zob. AIPN Rz, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Rzeszowie [1944] 1983-1990, 067/4, Raport dekadowy, 8 VI 1946 r., k. 225. A. Brożyniak, M. Gliwa, op.cit., s. 69-70.

⁸ AIPN Rz, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Rzeszowie [1944] 1983-1990, 067/5 t. 2, [Zestawienie, luźny dokument], bdd, k. 53. Sprawozdanie referenta politycznego nadrejonu „Beskid” Stefana Golasza „Mara”, [VII 1946 r.] [w:] B. Huk, Całopalenie. Mord żołnierzy polskich na Ukraińcach w Terce 8 lipca 1946 roku. Dokumenty i materiały, Przemysł 2015, s. 17-18.

⁹ B. Huk, Całopalenie..., s. 22-23.

¹⁰ A. Brożyniak, M. Gliwa, *op.cit.*, s. 82. Повстанські могили..., s. 101.

¹¹ M. Borun, O Ukraińskiej Powstańczej Armii w Bieszczadach – z rozmów z mieszkańcami Bereżnicy Wyżnej, Rybnego i Polańczyka, praca semestralna seminarium „Anthropological Interpretations of Central European Societies” profesora Michała Buchowskiego, UAM, 1999, s. 11. [dostępny w wersji cyfrowej].

¹² AIPN Rz, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Rzeszowie [1944] 1983-1990, 04/190, Raport dziesięciodniowy od 17 VII do 27 VII 1946 r., 27 VII 1946 r., k. 158.

¹³ AIPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954-1990, 1552/14, Вістки з терену за час від 1 VII do 1 VIII 1946, [1946 r.], k. 126.

COFNIJ SIĘ